

O AFORISMU VŮBEC A O ŽARKU PETANOVĚ ZVLÁŠTĚ

Kdykoli jsem otevřel nejčtenější a formátem „*nejsvětovější*“ slovinský list *Delo*, vždycky jsem v něm našel epigram, aforismus, karikaturu, keslený vtíp. V literární příloze *Dela* je pak epigram a aforismus spolu s verši, literárními recenzemi, diskusními ohlasy apod. neodmyslitelnou součástí. A téměř každý čtvrtek, kdy literární příloha v *Delu* vychází, nechybí v ní aforismy Žarka Petana. Sedm aforismů Žarka Petana. Snad je to náhoda, ale v posledních letech byly Petanovy aforismy uveřejňovány v literární příloze *Dela* vždy po sedmi. Redakce nebo autor možná věří v magickou moc sedmičky, která je v mnoha mytologických systémech symbolická: sedm mudrců v archaickém řeckém období, kteří měli bohaté životní zkušenosti a moudrosti, jež vyjádřili v tzv. sentencích neboli gnómách, sedm divů antického světa, sedm proti Thébám aj. Nebo sedm kulí jako v Sarajevu — abych volně parafrázoval Haškova Švejka. V sumersko-akkadském bájesloví tvořila sedmička kategorii převážně zlých démonů. Vznikla jako plod boha Anu a bohyně Uraš (země).

V republikách bývalé jugoslávské federace, která se rozpadla počátkem devadesátých let, u nás i v dalších evropských zemích (např. v Německu a Rakousku, kde vyšlo několik výborů srbských aforismů) byli a jsou známi aforisté především z tzv. bělehradského aforistického kruhu, méně nebo vůbec však nejsou známi tvůrci tohoto literárního útvaru z ostatních „*aforistických center*“ poválečného jugoslávského mnohonárodnostního společenství.

Aforismus je krátká literární forma, která má dlouhou tradici. Bývá v něm vyjádřena životní filozofie, odvěká moudrost, prostá pravda, zhuštěná životní zkušenost, postoj, názor na svět, kritičnost, dvojsmyslnost a jinotaj, chytrost i vychytralost, poctivost a opravdovost úmyslu, lidská důstojnost a nepoddajná hrdost člověka, jenž by se měl zbavit všeho zvířecího v sobě, polidštit se a naučit se žít mezi lidmi. Aforismy jsou zrcadlem (nikoli pokřiveným) doby. A měly by být hojivou masťou na oděrky i rány, které nám každodenně uštěďruje cynismus života.

Aforismus, který je velmi blízký epigramu, kreslenému vtípu a karikatuře, byl znám už ve staré Číně (Konfucius, Lao-c') a v antice (např. nejslavnější lékař antického starověku Hippokratés, jehož *Aforismy* byly velmi populární a u nás vyšly už koncem minulého století). Rozvíjel se zvláště výrazně např. v 17. a 18. stol. ve Francii (Fracois la Rochefoucauld, Jean de la Bruyère aj.) nebo v Německu

(Georg Chr. Lichtenberg, Johann W. Goethe, Friedrich Schlegel, Johann G. Seume aj.), Rakousku (např. rodačka z moravských Zdislavic Marie von Ebner-Eschenbachová, jejíž dílo je spjato s Moravou, Karl Kraus aj.), v Rusku (Ivan A. Krylov, Alexandr S. Puškin aj.), a u nás (např. nepřekonaný epigramatik Karel Havlíček Borovský, Jan Neruda, Jaroslav Vrchlický, bratři Karel a Josef Čapkové, Karel Konrád, Václav Lacina, J. R. Pick, Gabriel Laub, Eduard Světlík, dnešní epigramatici Jaroslav Vojtěch, Jiří Žáček aj.). V padesátých a šedesátých letech dosáhl vrcholu např. v Polsku svými sbírkami aforismů *Neučesané myšlenky* (česky 1962) a *Nové neučesané myšlenky* (česky 1967) Stanislaw Jerzy Lec.

„*Neučesané myšlenky*“ polského satirika dopadly v osmdesátých letech našeho století na velmi úrodnou půdu právě v hlavních městech bývalé jugoslávské federace, především pak v Lublani a v Bělehradě. V satirickém pásmu *Slovo není kůň* (Beseda ni konj, 1966, slovensky 1969) v dialogu dvou osob Žarko Petan uvádí: *První osoba: My máme rádi satiry. Druhá osoba: Zejména polské. První osoba: My Slovinci máme velmi vyvinutý smysl pro humor...rádi se smějeme jiným.* Pásmo končí větou v dialogu dvou postav: „*Těžko je psát satiry,...ale mnohem těžší je pod ně se podepsat.*“

Lecovy *Neučesané myšlenky*, stejně jako meziválečné *Pohledy na život a na svět* charvátského aforisty Anteho Dukiće, zde našly své četné pokračovatele a „*dotvořitele*“. Seskupovali se nejčastěji kolem časopisů a některých denních listů. Převážná většina z nich již má za sebou jednu nebo několik sbírek aforismů.

Lublaň a některá další hlavní města svazových republik se v osmdesátých letech staly centry aforismu patrně proto, že v nich jednoduše koncem osmdesátých let tato forma ostré kritiky přímo bujela. A také proto, že se zde aforismy (podle hesla pod svícem bývá tma) mohly také tisknout a šířit. Bývaly převážně sarkastické a ironické, krátké, zhuštěné, úsečné. Provokovaly mocné, útočily na neduhy společnosti a na její konzervativní představitele, jež se nedovedli přizpůsobit novým podmínkám a nebyli schopni nebo nechtěli přijmout nové myšlenky, břitce, výstižně, lakonicky a pravdivě kritizovaly osoby, osobnosti, instituce i celý režim. Jsou to vtipné a břítké pamflety ostře kritického ducha, svérázně modifikovaná a přetvořená úsloví, rčení a přísloví, metaforická až apokryfická slovní spojení, dvojsmyslné narážky a slovní hříčky, z nichž Žarko Petan mnohé vložil do úst postavám svých veseloher nebo satirických pásem, např. *Revolucionář je socialista v kapitalismu nebo kapitalista v socialismu, Hesla se silněji ozývají v prázdných hlavách* aj.

Slovinští aforisté, epigramatici i karikaturisté, např. Janez Sršen, Ivo Antić, Drago Hribar, Andrej Pibernik, se dnes řadí k předním evropským tvůrcům tohoto literárního nebo výtvarného útvaru. Vůdčí osobností je pak mezi nimi nesporně Žarko Petan, jenž patří dnes k nejplodnějším a nejpřekládanějším slovinským aforistům.

Kdo je vlastně Žarko Petan?

Narodil se v Lublani dne 27. března 1929 v zámožné rodině. Jeho rodina však žila do roku 1940 v Záhřebu, kde otec byl majitelem kavárny Dubrovnik. V roce 1940 se rodina přestěhovala do slovinského Mariboru, kde otec převzal známou tamní kavárnu Astoria. Počátkem druhé světové války však Němci rodinu Petanovu vyhnali. Do konce války žili v italském Terstu.

Základní školu a první čtyři třídy gymnázia ukončil v Charvátsku, maturoval však až po druhé světové válce v Mariboru. Žarko Petan je absolventem Ekonomické fakulty a režie na Akademii divadelního, rozhlasového, filmového a televizního umění v Lublani.

Do denního tisku začal psát již jako student. První kniha *Humoresky s chybou* (Humoreske z napako, 1962) mu vyšla v roce 1962. Dodnes vydal 46 románů, sbírek povídek, básní, povídek pro děti, esejů, divadelních, televizních a rozhlasových her (celkem 70 her, z nich 25 her pro děti), např. *Rodiče na prodej* (Starši na prodaj, 1964, slovensky 1965), *Slovo není kůň* (Beseda ni konj, 1966, slovensky 1969), *Zakázána hesla* (Prepovedane parole, 1966), *Obnažené myšlenky* (Slečene misli, 1969), *Černý smích* (Črni smeh, 1971), *Telefonní seznam* (Telefonski imenik, 1974), *Dobré jitro, dobrý den* (Dobro jutro, daber dan, 1978), *Dvojče* (Dvojčka, 1983), *Pohádky pro otce* (Pravljice za očeta, 1986), *1001 aforismus* (1001 aforizem, 1986), *Minulost* (Preteklost, 1987), *Divadlo je všude* (Teater je vsepovsod, 1988), *Definice* (Definicije, 1989), *Minulost pokračuje* (Preteklost se nadaljuje, 1989), *Aforismy od A do Ž* (Aforizmi od A do Ž, 1989), *Encyklopedie humoru* (Enciklopedija humorja, 1989), *Polonéza* (Poloneza, 1991), *Před námi potopa* (Pred nami potop, 1992), *Pohádky pro dědečka* (Pravljice za dedija, 1993), *Veselý diktátor* (Veseli diktator, 1994), *Kalendář aforismů* (Kalendar aforizmov, 1995), *Každý den jeden* (Vsak dan eden, 1998) aj. Úplný soupis Petanových knih a jejich překladů do cizích jazyků by nám zabral mnoho místa. Žarko Petan je také autorem scénáře k filmu *Kavárna Astoria*, který režíroval Jože Pogačnik a jenž získal Zlatou arénu.

Třicet Petanových knih bylo přeloženo do 25 jazyků a vyšly např. v Rakousku, Itálii, Řecku, v Bulharsku, Francii, ve Spojených státech severoamerických, na Slovensku a ve všech bývalých jugoslávských republikách. Jeho rozhlasové hry byly uváděny v Německu, Švédsku, Švýcarsku, Maďarsku a v Izraeli. První český výbor Všecko je v nejlepším nepořádku vydala společnost přátel jižních Slovanů v České republice roku 1998.

Žarko Petan byl režisérem, členem a rok také ředitelem činohry Slovinského národního divadla, lublaňského Městského divadla, generálním ředitelem slovinského rozhlasu a televize. Jako režisér hostoval v různých slovinských a zahraničních divadlech: v Kranji, v Celji, v polském Krakově, v bývalém Sovětském svazu, na Slovensku, ve Vídni, Celovci, Železnu (Eisenstadtu), v Itálii,

v Curychu, v Hamburku a v mnoha městech bývalých jugoslávských svazových republik (Bělehrad, Dubrovnik, Skopje, Sarajevo), s výjimkou Černé Hory.

V polovině roku 1997 Žarko Petan nastudoval se souborem lublaňské opery operetu Johanna Strausse *Cikánský baron*, která se setkala s velmi kladným ohlasem jak v domácím, tak také v rakouském a italském tisku. Představení hodnotila kritika jako „*zbavené sentimentálnosti a kýče, ale zato díky režisérovi temperamentní a okořeněné ironií*“.

Humoristu a satirikovi Žarku Petanovi se dostalo mnoho domácích i zahraničních cen a uznání: dvakrát stříbrnou cenu na mezinárodním salonu humoru v Bordigheri, první cenu na festivalu humoru v Sarajevu (1991), první cenu Domu humoru a satiry v bulharském Gabrovu (1995), uznání na festivalech humoru a satiry v Budvě, Záhřebu, Šabci a jinde.

Ve světě jsou nejznámější Petanovy úsměvné i ostře satirické aforismy, které vyšly v četných antologiích světového aforismu. A podíváme-li se na heslo **aforismus** v seriózním Brockhausu, najdeme vedle jména polského satirika Stanislawa Jerzyho Lece, německy píšícího židovského spisovatele Eliase Canettiho, rumunského tvůrce Emila Ciorana, žijícího ve Francii, také jméno Slovinců Žarka Petana, který se zařadil mezi nejznámější současné světové aforisty.